

TÜRKÇE DİLBİLGİSİ ÖĞRETİMİNDE, ŞARTLANDIRILMIŞ YANLIŞLARIN “DÜŞÜNDÜRME-SORGULAMA SORULARI İLE DÜZELTİLMESİ” YÖNTEMİ ÜZERİNE BİR ÖRNEK

Gürer GÜLSEVİN*

İlköğretimin başından ortaöğretimin sonuna kadar, dilbilgisi konuları hemen her yıl aynı konu başlıkları ile kitaplarda yer alır. Bu yüzden, doğru bilgilerin yanı sıra, yanlış bilinen bazı konular da programlarda ve derslerde tekrarlanmaktadır.

İlk ve ortaöğretimdeki derslerin, “*öğrenciye konuyu öğretmekten ziyade ilerideki test sınavlarına hazırlamak*” amacına yönelik sakıncalı bir yöntemle işlendiği de herkes tarafından gözlenen bir gerçektir. O metod ile öğrenim gören öğrenciler, bilgiler doğru da olsa, yanlış da olsa şartlanmış bir halde üst sınıflara geçerler. “Düşünen” ve “sorgulayan” öğrenciler yerine, esprisini anlamadığı kuralları ezberlerinden tekrarlayan insanlar olarak karşımıza gelirler.

Bu metod sonucunda yanlış bilgilerle şartlanmış öğrencilere, doğru kuralları öğretmek oldukça güç olmaktadır. Ben bu yazımda, böyle şartlanmış bir yanlışın düzeltilmesi için, uygulayageldiğim bir metodu örnek olarak vermek istiyorum. Bu metoda göre;

1. KONU: (Konu öğrencilere açık olarak veriliyor)

2. SORULAR:

- a. **Konu ile ilgili bildikleriniz:** (Öğrencilerin konu ile ilgili bildikleri soruluyor)
- b. **Hazırlık (düşündürme) soruları:** Öğrencinin, bildikleri üzerinde düşünmesini sağlayacak hazırlık (düşündürme) soruları geliyor. Bir bakıma, ezber bildikleri, ancak muhakeme becerisi kazandırılmamış olan bilgiler, öğrencinin hakim olduğu, karşılaştırmalarda kullanabileceği bilgiler haline getiriliyor.
- c. **Sorgulama soruları:** Bunlarla, öğrenci, daha önce bildikleri ve tartışmasız olarak doğru olduğunu kabul ettiği, daha doğrusu, yanlışlıklar ve tezatların olabileceğini aklıma getirmedeği konularda düşünmeye sevk ediliyor. Eski bildiklerini, kendi kendisine sorgulamaya başlıyor. Önceden bildiği iki ayrı kuralın birbiri ile geliştiği, bizzat kendisine fark ettiriliyor. Tezadı kendi kendine fark edebilme düzeyine geldiğinde, öğrenci, artık doğru bilgileri almaya hazır hale gelmiş oluyor.

* Doç.Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Uşak Eğitim Fakültesi

3. SONUÇ: Öğrenci, tezat oluşturan eski bilgilerini sorgulayıp, gerçek kuralların ne olduğunu sorduğunda, doğru bilgiler kendisine verilir.

ÖRNEK

1. KONU

“koruyucu ünsüz/kaynaştırma sesi/bağlayıcı ünsüzü/”tanımları ve 3. kişi iyelik ekleri ile işaret zamirlerinin ek alması durumunda ortaya çıkan ‘n’ sesi¹.

¹ Koruyucu ünsüz, kitaplarımızda şöyle tanımlanır:

- Ediskun, Haydar, Yeni Türk Dilbilgisi, İstanbul 1988, s.83: **kaynaştırma harfleri=koruma ünsüzleri**: Bir kelimenin sonu ünlü ile biter de o kelimeye gene ünlü ile başlayan bir çekim ya da yapım eki olanacak olursa, bu ünlüler çatışmasını önlemek üzere, kelime ile ekin arasına y n s ş ünsüzlerinden biri girer. Bu dört ünsüze kaynaştırma harfleri, ya da koruma ünsüzleri denir
- Bilgegil, M. Kaya, **Türkçe Dilbilgisi**, İstanbul 1982 (2. Baskı), s. 302: **kaynaştırma harfi** : Birlikte telaffuzları güçlük arz eden iki ses arasına yardımcı bir ses katılır ki, ... türeyen sesin yazıdaki karşılığına ... ‘kaynaştırma harfi’ denir. Türkçede bu işi genel olarak “y” yarı sesli harfi sağlar; bazan da o harf yerine “s” veya “n” hatta “ş” harfinin kullanıldığı görülür.
- Gencan, Tahir Nejat, **Dilbilgisi**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay. 1979, s.38-39: **kaynaştırma**: Ünlü ile biten sözcüğe ünlü ya da ünlü il başlayan bir ek gelirse: 1. İki ünlü arasına uygun bir ünsüz girer. Buna kaynaştırma harfi denir. Kaynaştırma harfleri dört tanedir: s, y, n, ş; Bu dört harfin her biri belli durumlarda kaynaştırıcı olur: . 2) N harfi: a) ..b) Ad takımlarında tümlenen takısıyla durum takıları arasına girer:Meltem’in evini, evinde, evinden, evine.. c) Bitişik yazılan -ki adıl ve ekleriyle durum takıları arasına girer: Benimkini, evdekinden, dünküne. ç) Bu, şu, o adlarıyla, alabildikleri takılar ve ekler arasına girer: buna, onun, şundan, onca, şunlar, onsuz, bunca ... d) iyelik takısı ile -ce eki arasına girer: Okul müdürünce, düzenince, annesince ...
- Korkmaz, Zeynep, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay. 1992, s.20 **bağlayıcı ünsüz**: Ünlü ile biten kelime kök ve gövdelerine ünlü ile başlayan bir ek eklendiğinde, ünlü çatışmasını önlemek için kullanılan ünsüz, koruyucu ünsüz: *anla-y-an, dinle-y-en; okulda-y-ım, yanında-y-ım; tatlı-y-dı (< tatlı idi); vasıtası-y-la (< vasıtası ile), kendisi-y-le; neyse (< ne ise); eski-y-ine; tuta-y-ım; bahçede-y-ken; sakla-y-acak; başla-y-ıp; geldi-y-se; babası-n-a, ev-i-n-e; yol boy-u-n-ca* gibi.; (a.g.e.,s.104) **koruyucu ünsüz**: Ekleme ve kaynaşma sırasında kendini gösteren ünlü çatışmasını (hiatus) önlemek için ünlüler arasına getirilen ünsüz, y ünsüzü : *başla- / başla-y-an; de- / de-y-ım; ne / ne-y-ım; ne ise / ne-y-ise; vasıtası ile / vasıtası-y-la* gibi. Üçüncü şahıs teklik iyelik ekleri olan -i ve -si ile çekim ekleri arasına da bir -n- sesi girer: *ev-i-n-i, ev-i-n-den, baba-sı-n-dan* gibi.

2. SORULAR:

a. Konu İle İlgili Bildikleriniz:

Burada, öğrencilerin konu ile ilgili bildikleri belirlenir:

s o r u 1. Koruyucu ünsüz veya kaynaştırma ünsüzü ne demektir?

cevap : Ünlü ile biten bir kelimeye ünlü ile başlayan bir ek getirilirken, iki ünlü dilimizde yan yana gelemeyeceği için, araya bir kaynaştırma ünsüzü girer. Buna koruyucu ünsüz veya kaynaştırma ünsüzü denir.

Öğrenciler, aşağı yukarı bu tanımı ortak olarak biliyor ve söyleyebiliyorlar.

s o r u 2. Hangi sesler kaynaştırma ünsüzleridir?

cevap : “Y a Ş a S ı N”

Öğrenciler, hep bir ağızdan “yaşasın” derler. Çünkü, ‘y’, ‘ş’, ‘s’ ve ‘n’ ünsüzleri, orta öğretimde “YAŞASIN” şeklinde formüze edilip ezberletilmiştir.

s o r u 3. ‘y’, ‘ş’, ‘s, ve ‘n’ seslerinden başka “kaynaştırma ünsüzü var mıdır / yok mudur?

cevap : Yoktur.

s o r u 4. ‘y’, ‘ş’, ‘s, ve ‘n’ seslerinin hepsi de gerçekten “kaynaştırma ünsüzü” müdür?

- Ergin, Muharrem, **Türk Dilbilgisi**, Bayrak yayınları (21.Baskı), İstanbul 1993,s.137: Konsonant olan yardımcı seslere gelince, Türkçede iki tane yardımcı konsonant vardır. Bunlardan biri *y*, biri *n*'dir. Konsonant olarak asıl umumî yardımcı ses *n*'dir. İki vokal arasına daima *y* yardımcı sesi getirilir: *ana-y-a*, *bilgi-y-i*, *tanı-y-an*, *başla-y-ıp* misallerinde olduğu gibi. *n* ise yalnız iyelik ekleri ve -ki aitlik eki ile isim çekim ekleri arasında kullanılan yardımcı sestir. Tabii, iyelik eklerinin de ancak vokal ile bitenlerinden sonra gelir. Kendisinden sonra gelen isim çekim eki vokal veya konsonantla başlayabilir. Demek ki *n* yardımcı sesi iyelik ekli kelimelerde iki vokal arasında veya bir vokal ile bir konsonant arasında kullanılır: *el-i-n-den*, *kendi-si-n-e*, *yan-ı-n-da*, *evdeki-n-den* misallerinde olduğu gibi. Bu *n* sesi aslında *pronominal n*, yani *zamir n'si*, zamir çekimlerinde de görülen *türeme n* sesidir. Fakat Türkçenin bilinen devirlerinde bugüne kadar

cevap : Evet.

s o r u 5. Emin misiniz, acaba bunların hepsi de sizin verdiğiniz “kaynaştırma ünsüzü” tanımına uymakta mıdır?

cevap : Evet, uyarlar.

s o r u 6. Örnek verebilir misiniz?

cevap : ‘y’ ile : kapı + a > kapı + y + a,

‘ğ’ ile : iki + ğ + er, altı + ğ + ar

‘ş’ ile : kapı + ı > kapı + ş + ı

‘n’ ile : bu + n + a; şu + n + da;

bahçe kapı+s+ı+ n + dan; bahçe kapı+s + ı + n + a;

Kağan’ın el + i + n + i; Deniz’in ev + i + n + e;

b. H a z ı r l ı k (d ü ş ü n d ü r m e) S o r u l a r ı :

Buraya kadar, kaynaştırma ünsüzü tanımlanırken, özetle şunlar söylenmiştir:

- “iki ünlü arasına girer”
- “ünlü ile biten bir kelimeye ünlü ile başlayan bir ek getirilirken araya giren ünsüzdür”
- ‘y’, ‘s’, ‘ş’, ‘n’ sesleri “kaynaştırma ünsüzleri” olarak verilir. Örnekler arasınada *bu+n+dan* ve *kapısı+n+dan* gibi kullanışlar da bulunur.

Şimdi, bu bildiklerimiz üzerine düşünelim:

☺ s o r u 7. (Ünlü ile biten) **k a p ı** kelimesine, (ünlü ile başlayan) belirtme hali “ + i ” eki getirildiğinde, araya bir koruyucu ünsüz girmesi gerekir mi?

→ cevap : Gerekir.

☺ s o r u 8. Niçin gerekir?

→ cevap : İki ünlü yan yana gelemeceği için.

hep yardımcı ses karakterini taşımıştır. Öyle ki bugün konuşma dilinde y’nin bile yerine geçmeğe başlamıştır: *ayağıyla* yerine *ayağımla* gibi.

☺ soru 9. Gerektiği bu durumda, araya bir ünsüz girer mi?
→ cevap : Girer: **k a p ı + ı > k a p ı y ı .**

☺ soru 9. (Ünlü ile biten) '**k a p ı**' veya '**ordu**' kelimesine, (ünsüz ile başlayan) ayrılma hali "**+dan**" eki getirilirken araya bir koruyucu ünsüz girmesi gerekir mi?
→ cevap : Gerekmez. **k a p ı + d a n ; o r d u + d a n**

☺ soru 10. Niçin gerekmez?
→ cevap : Çünkü, **k a p ı** kelimesi ünlü ile bitse bile, ayrılma hali '**+DAn**' eki ünsüzle başladığından, **koruyucu ünsüz tanımına göre**, araya bir ünsüz girmesi gerekmemektedir?

☺ soru 8. Geremediği bu durumda, araya bir ünsüz girer mi?
→ cevap : Girmez: **k a p ı + d a n**

c. Sorgulama Soruları:

Konu için sorgulanması gereken can alıcı nokta, 11. soruda sorulmaktadır. Bu soru, şartlanmış öğrencilerin düşünebilme ve muhakeme edebilme ölçüleri nispetinde, iki zıt şekilde cevaplandırılmaktadır.

☺ soru 11. (Üçüncü kişi iyelik ekini alıp ünlü ile biten) **k a p ı s ı** veya '**bu**' kelimesine, (ünsüz ile başlayan) ayrılma hali eki "**+dan**" getirilirken **araya bir koruyucu ünsüz girmesi gerekir mi?**

☹ cevap : ☹ 1. Gerekir.

2. Gerekmez. ☺

- NOT : Bu sorunun cevabı, hiç tereddütsüz "GEREKMEZ" olduğu halde, büyük çoğunlukla "GEREKİR. ÇÜNKÜ " **kapısından** ", "**bundan**" **DIYORUZ**" denmektedir. Bunun sebebi, uzun bir ilk ve orta öğretim süresince şartlanmış olmaktır. Öğrenciler, bu soruyu ilk başta iyi anlamamaktadırlar. Sanki : "**Kapısı kelimesine +DAN eki getirilince araya bir ünsüz girer mi?**" diye sorulduğuna hükmederler. Oysa soru bu değildir ve oldukça açık ve dikkatli sorulmuştur: "**Kapısı kelimesi ünlü ile biter, buna ünsüz ile başlayan +dAn eki getirilirken araya bir 'koruyucu ünsüz' girmesine gerek var mıdır?**".

Öğrencilerin bir kısmı soruyu yanlış anlayınca, mizansen şöyle değiştirilmektedir:

s o r u 12 Arkadaşlar, *kapısı* kelimesine **+Dan** ekini getirdiğimizde "*kapısından*" deriz. Ben anadilim olarak Türkçe konuşuyorum ve doğru telaffuzun "*kapısından*" şekli olduğunu gayet iyi biliyorum. Şimdi soruya dikkat edin.

Size :

"*Kapısı kelimesine +Dan eki getirildiğinde araya bir 'n' ünsüzü girer mi?*"

diye sormuyorum (çünkü girdiğini ben de biliyorum).

Ben size :

"*Ünlü ile bitmekte olan kapısı (veya bu / şu) kelimesine ünsüzle başlayan ayrılma hali eki +Dan getirilirken (koruyucu ünsüz tanımınıza göre) araya bir koruyucu ünsüz getirmek GEREKİR Mİ GEREKMEZ Mİ?*"

Diye soruyorum.

Cevap : GEREKMEZ

s o r u 13. Niçin gerekmez?

cevap : Çünkü, **k a p ı + s ı** ve **b u / ş u** kelimeleri ünlü ile bitse bile, ayrılma hali **+ D A n** eki ünsüzle başladığından, koruyucu ünsüz tanımına göre, araya bir ünsüz girmesi gerekmemektedir?

s o r u 14. **k a p ı + s ı** ve **b u / ş u** kelimelerine ayrılma hali eki olan **+ d a n** eki getirildiğinde araya bir koruyucu ünsüz girmesi gerekmediği halde, yine de arada bir ünsüz ortaya çıkmakta mıdır?

→ cevap : Evet çıkmaktadır. 'n' ünsüzü: *kapı+sı+dan > kapısından; bu+dan > bundan, şu+dan > şundan.*

s o r u 15. Koruyucu ünsüz tanımlarına göre, ihtiyaç olmadığı halde ortaya çıkan 'n' sesine 'koruyucu ünsüz' denilebilir mi?

→ cevap : Denilemez, denilmemelidir.

8 s o r u 16. Koruyucu ünsüz gerekmediği halde araya giren ‘n’ sesine ne denmelidir?

? cevap : ? ? ?

Burada öğrencilerin tamamına yakını sessiz kalır. Çünkü, bugüne kadar “Y a Ş a S ı N” ünsüzlerine “kaynaştırma ünsüzleri” diye gelmişlerdir. “Kaynaştırma ünsüzleri”ni “*iki ünlü arasında girer*” diye tanımlayageldikleri halde, ünlü ile biten ‘bu’, ‘şu’ gibi zamirler ve ‘k a p ı + s ı’, ‘e v + i’ gibi 3. kişi iyelik ekinden sonra ünsüz ile başlayan ekler (+Dan, +DA, vs.) getirildiğinde ortaya çıkan ‘n’ sesinin, tanımlarına aykırı olduğunu düşünmemişlerdir.

Öğrenciler, “*b u n d a n*”, “*k a p ı s ı n d a n*” gibi kullanışlardaki ‘n’lerin “kaynaştırma” tanımlarına uymadığını net bir şekilde kavrayınca, işin doğrusunun ne olduğunu anlamak için hazır hale gelmiş demektirler. Hatta, kendileri “**Peki o halde bu ‘n’ler nedir ?**” diye sorma aşamasına gelirler. Eğer öğrenci hâlâ “**b u n d a n**” yapısındaki ‘n’nin kaynaştırma olmaması gerektiğini anlayamamışsa, henüz doğruyu öğrenmeye hazır değildir ve doğruyu öğrenemez.

3. SONUÇ

V

“Peki o halde bu ‘n’ler nedir?”

sorusunu sorma aşamasına gelen öğrencilere verilecek cevap şudur:

Bu ‘n’ler, “kaynaştırma ünsüzü” veya “bağlayıcı ünsüz” değildir. Çünkü, sadece iki ünlü arasında ortaya çıkmaz. Üçüncü kişi iyelik eki ve *bu*, *şu*, *o* gibi zamirlerin ünsüzle başlayan +DA, +Dan gibi ekleri alması durumunda da ortaya çıkar.

bundan, *şundan*, *kapisından* gibi kullanılışlarda ortaya çıkan ‘n’ler, “zamir n’si” (adıl n’si, pronominal n)’dir.

“Zamir n’si” Őu demektir¹:

- Türk dilinde, zamirleri ilgilendiren bir ‘n’ meselesi vardır. Birinci ve ikinci teklik kişi zamirlerimizin sonu ‘n’ ile bitmektedir (*ben, sen*).
- Aslında, bugün bizim yalın halde ‘*bu*’, ‘*Őu*’ gibi kullandığımız zamirlerin orijinali de, Ana Türk Dilinde ‘*bun*’ ve ‘*Őun*’ olmuŐ olmalıdır. Yalın halde ‘*bu*’, ‘*Őu*’ diye kullandığımız zamirlere ek getirdiğimizde, ek ister ünlü ile başlasın ister ünsüz ile başlasın, muhakkak orijinalindeki ‘n’ler ortaya çıkmaktadır² (*bu + dan > bun+dan; Őu + a > Őun+ a*).
- ‘*bu*’ ve ‘*Őu*’ gibi zamirlerin aslında sonlarında bir ‘n’ ünsüzü ile ‘*bun*’ ve ‘*Őun*’ olarak bulunmuŐ olmaları gerektiğinin ispatı, Moğolcada yaşamaktadır. Bizim *ben* ve *sen* dediğimiz kişi zamirleri, Moğolcada yalın halde iken *bi* ve *Ői* sonunda ‘n’ olmadan (tıpkı bizim *bu* ve *Őu* zamirlerimiz gibi) kullanılır. Ancak bu birinci ve ikinci kişi zamirleri ek alınca, yine tıpkı bizim *bu* ve *Őu* zamirlerimizdeki gibi araya bir ‘n’ sesi alır.

¹ Konu ile ilgili bakılabilecek birkaç yayın Őunlardır: Tekin, Talat, *Üçüncü kişi iyelik eki üzerine*, **Genel Dilbilimi Dergisi**, 7-8, s.10-17; Gülsevin, Güner, *Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesinde 3. kişi iyelik ekinin özel kullanılıŐı*, **Türk Dili**, 466, 1990, s.187-190

² İŞaret zamirlerinin asıllarında ‘n’ sesinin olup, yalın halde kullanılmadığı, ancak ek alınca ortaya çıktığı, daha XVI. yüzyılda, Bergamalı Kadri tarafından Anadolu Türkçesinin mevcut ilk grameri olan Müeyessiretü’l-‘Ulum’da söylenmiŐti. bkz. Bergamalı Kadri (Yayımlayan Besim Atalay), **Müeyssiretü-ul-Ulum**, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1946, s.47 (orijinal metin s.70-71)